

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Тертишник В. М., Батраченко Т. С.

У статті, на основі аналізу слідчої та судової практики внесені пропозиції щодо посилення відповідальності за корупційні злочини та запровадження відповідальності за політичну корупцію.

Здійснений системний аналіз інституту дійового каяття, передбаченого нормами кримінального права, та інституту угоди про визнання вини, передбаченого нормами процесуального права. Аналіз колізій та проблем що виникають при виявленні, попередженні та розслідуванні корупційних злочинів обумовив внесення ряду пропозицій щодо гармонізації норм кримінального та кримінально-процесуального права на основі нової доктринальної моделі інституту дійового каяття.

Інтегративний аналіз застосування нор кримінального та кримінально-процесуального права, приводить до висновків про необхідність системних змін законодавства: По-перше, посилення відповідальності за корупцію з кваліфікуючими ознаками, включаючи встановлення довічного позбавлення волі. По-друге, запровадження інтегративного інституту відповідальності за політичну корупцію. По-третє, запровадження в кримінальному та кримінально-процесуальному праві гармонізованого інституту пом'якшення відповідальності за вчиненні корупційні та інші злочини за умов дієвого каяття підозрюваних (обвинувачуваних), при скасуванні існуючої угоди про визнання вини, яка не корегується з нормами кримінального права та суперечить конституційним та іншим нормам більшої юридичної сили. По-четверте, посилення процесуальної самостійності слідчого та гарантії його незалежності від виконавчої влади.

Вносяться пропозиції щодо зміцнення процесуального статусу слідчого.

На основі системного налізу проблем слідчої діяльності вносяться пропозиції щодо удосконалення доказового права.

Обґрунтовується необхідність покладання на прокуратуру виконання функції державного нагляду за дотриманням прав і свобод людини в державі та виконанням антикорупційного законодавства в діяльності підприємств, установ та організацій, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Аналіз колізій при застосуванні норм, регламентуючих отримання доказової інформації на етапі виявлення, попередження та розслідування злочинів, під-

тверджується висновок щодо необхідності прийняти єдиного для усіх форм судових проваджень доктринально нового закону - «Кодексу доказового права».

Ключові слова: корупція, дієве каяття, слідчий, процесуальна самостійність слідчого, процесуальна форма.

Tertyshnyk V. M., Batrachenko T. S. Legal problems of combating corruption

In the article, based on the analysis of investigative and judicial practice, proposals are made to strengthen responsibility for corruption crimes and introduce responsibility for political corruption. A systematic analysis of the institution of effective repentance, provided for by the norms of criminal law, and the institution of a plea agreement, provided for by the norms of procedural law, is carried out.

The analysis of collisions and problems that arise in the detection, prevention and investigation of corruption crimes has led to the introduction of a number of proposals for the harmonization of criminal and criminal procedural law on the basis of a new doctrinal model of the institution of effective repentance.

An integrative analysis of the application of criminal and criminal procedural law leads to the conclusion that systemic changes in legislation are necessary: First, strengthening responsibility for corruption with qualifying features, including the establishment of life imprisonment. Secondly, the introduction of an integrative institution of responsibility for political corruption. Thirdly, the introduction of a harmonized institution of mitigation of responsibility for corruption and other crimes in criminal and criminal procedural law under conditions of effective repentance of suspects (accused), with the cancellation of the existing plea agreement, which is not adjusted to the norms of criminal law and contradicts constitutional and other norms of greater legal force. Fourthly, strengthening the procedural independence of the investigator and guarantees of his independence from the executive branch.

Proposals are made to strengthen the procedural status of the investigator. On the basis of a systematic analysis of the problems of investigative activity, proposals are made to improve the law of evidence. The necessity of entrusting the prosecutor's office with the function of state supervision over the observance of human rights

and freedoms in the state and the implementation of anti-corruption legislation in the activities of enterprises, institutions and organizations, executive authorities and local self-government is substantiated.

The analysis of conflicts in the application of the rules governing the receipt of evidentiary information at the stage of detection, prevention and investigation of crimes confirms the conclusion that it is necessary to adopt a single doctrinally new law for all forms of court proceedings - the "Code of Evidence Law".

Key words: *corruption, effective repentance, investigator, procedural independence of the investigator, procedural form.*

Постановка наукової проблеми. Розв'язання проблеми протидії корупції в Україні, окрім необхідності системних реформ влади на засадах соціальної правової держави, розбудови правничої демократії та громадянського суспільства, потребує, зокрема, гармонізації інститутів кримінального та кримінально-процесуального права, визначення функції розслідування однією з основних функцій кримінального процесу та створення дієвої процесуальної форми забезпечення ефективного виконання даної функції, зміцнення статусу процесуальної самостійності слідчого, удосконалення взаємодії Державного бюро розслідувань, НАБУ та інших антикорупційних органів і прокуратури.

Актуальність проблеми. Багато проблем протидії корупції пов'язано з недосконалістю як кримінального, так і кримінально-процесуального права, зокрема неузгодженістю інститутів кримінального права з нормами, якими визначається процесуальна форма розслідування, неефективністю реалізації прокурорських функцій, бюрократизацією кримінально-процесуального провадження.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що попри те, що останніми роками активізувались дослідження проблем протидії корупції, [1-5, 10, 12, 14] діяльності Державного бюро розслідувань [6], а також щодо удосконалення процесуальної форми досудового розслідування, [7, 8, 9, 10, 11, 13, 15] залишаються нерозв'язаними проблеми узгодження кримінально-правового інституту дієвого каяття з процесуальною формою провадження на основі угоди про визнання вини, удосконалення доказового права та процесуальної форми розслідування, зміцнення гарантій діяльності слідчих.

Метою даної роботи є визначення основних алгоритмів подальшого удосконалення

кримінального права та процесуальної форми і процесуальних гарантій всебічного, неупередженого та об'єктивного розслідування.

Викладення основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

В античні часи під концептом «корупція» означались дії, які означали «псувати чисту воду», або «пошкоджувати шлунок поганою їжею». Нікколо Макіавеллі порівнюючи корупцію з хворобою, красно мовив, що «спочатку її складно розпізнати, але легше лікувати, якщо ж вона запущена, то її легко розпізнати, але важко лікувати».

Корупція - зловживання владою для отримання вигоди, тобто використання посадовими та службовими особами, які відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» належить до суб'єктів корупційних правопорушень, наданих їм компетенцій та повноважень чи пов'язаних з ними можливостей для одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

Політична корупція - корисливе зловживання владними повноваженнями посадових осіб, при формуванні політики держави, здійснення законодавчої та нормотворчої діяльності, а також при формуванні самої влади через здійснення виборчих процесів, чи при формуванні кадрів правоохоронних і судових органів та організації їх діяльності.

Корупція, яка пронизує усі гілки та щаблі влади, в якій набувають оберти ознаки політичної корупції, створює реальну загрозу державності. Проблеми протидії корупції мають вирішуватись системно в комплексі інтегративних заходів державно-політичного, соціально-економічного, національно-культурного, інформаційного, кримінологічного, правничого і морально-етичного характеру та реального відновлення курсу суспільства на побудову соціальної правової держави. Першочерговими завданнями реалізації такого курсу є невідкладне виконання таких стратегічних засад, як демонополізація, деолігархізація, деофшоризація, розмежування бізнесу і влади та усунення корупційних ризиків, забезпечення ефективної кримінальної, фіскальної та митної політики та слідчої діяльності. В цьому напрямку важливо, щонайменше, здійснити наступні кроки щодо удосконалення законодавства.

І. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини в Україні занадто гуманна, якщо не сказати неадекватна тяжкості та небезпечності цих злочинів.

Наразі ст. 368 КК України, передбачає відповідальність за «прийняття пропозиції, обіцянки

або одержання неправомірної вигоди службовою особою», в тому числі за кваліфікуючі ознаки такого діяння (ч. 5 ст. 368), якщо «предметом якого була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, - карається позбавленням волі на строк **від восьми до дванадцяти років** з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна».

Для прикладу зазначимо, що в США та більшості європейських країн за подібні злочини передбачено довічне позбавлення волі. До речі в США відомі кримінальні авторитети, «спеціалісти в сфері white-collar crime» Шолом Вайс був засуджений до 845 років, Норман Шмідт та Чарльз Льюїс - до 330 років ув'язнення.

В аспектах протидії корупції буде справедливо за діяння передбачені ч. 3 та 4 ст. 368 КК України передбачити покарання - довічне позбавлення волі. На цій платформі буде набагато більше шансів мотивувати підозрюваних до дійового каяття та викриття співучасників, чого, як показала справа суддів Верховного суду, важко досягти при малих термінах покарання за корупційні діяння, які визначені чинним законом.

На доктринальному та законодавчому рівні важливо удосконалювати інститут дійового каяття, який має стати міжгалузевим інститутом, що гармонізовано поєднує норми кримінального та кримінально-процесуального права. В цьому аспекті варто: а) закріпити за корупцію в особливо великих розмірах та політичну корупцію довічне позбавлення волі; б) у провадженнях щодо корупційних та фінансово-економічних злочинів надати можливість укладання угоди про дійове каяття з гарантіями пом'якшення покарання пропорційно вкладу в розкриття злочину. Усі складові елементи такого підходу мають бути чітко прописані в законі з дотриманням принципу правової визначеності.

II. В практиці протидії корупційним діянням, здійснюваним організованими злочинними угрупованнями, важливим мотиваційним фактором для результативної доказової діяльності виступають механізми мотивації співучасників до сприяння слідству. Такі механізми закладені частково в КПК України в інституті дійового каяття.

Але в реалізації даних положень виникла деструктивна конкуренція правових норм. Зокрема КК України, закріплюючи інститути дійового каяття (ст. 45) не передбачив ніяких форм

застосування угод про визнання вини, тоді як, навпаки, КПК України, проігнорував інститут дієвого каяття, натомість запровадив проблематичний інститут угоди про визнання вини, який за своїм змістом і наслідками явно не співпадає з інститутом дійового каяття, закріпленого в нормах КК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 КК України «Кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються **тільки цим Кодексом**». Тобто будь-які кримінально-правові наслідки кримінально-карного діяння, включаючи застосування пом'якшення покарання чи звільнення від відповідальності, будь-які угоди про примирення чи дійове каяття мають визначатись лише КК України.

Відтак норми КПК України мають замістити юридичної фікції - угоди про визнання вини запровадити інститут розкаяння та згоду підозрюваного (обвинуваченого) на застосування інституту дійового каяття.

Ч. 3 ст. 349, ст. 302, п. 2 ч. 1 ст. 468, ч. 2 та 4 ст. 469, ст. 470, ст. 472, ч. 2 ст. 473, ч. 4 ст. 474 КПК України, у яких закладена юридична фікція - модель спрощеного правосуддя й судочинства на підставі угоди про визнання винуватості, не мають застосовуватись і підлягають скасування як норми, які звужують суттєві гарантії встановлення об'єктивної істини та наявні права і свободи людини, суперечать ст. 22 та 62, 129 Конституції України, міжнародним правовим актам, принципам і окремим положенням норм КК України та самого КПК України, виходять за межі цілей і принципів кримінально-процесуальних та кримінально-правових норм. Аргументація даного висновку зроблена в наших попередніх публікаціях [11, с. 337-341].

Ст. 45 КК України доцільно викласти в такій редакції:

«1. Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий необережний злочин, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

2. Особі, яка вперше вчинила корупційний чи економічний злочин, може застосовуватись пом'якшення покарання, включаючи покарання нижче встановленої законом нижньої межі, в залежності від ступеню сприяння правосуддю,

якщо вона після вчинення злочину щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину та викриттю співучасників, повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду».

Замість «угоди про визнання вини» - ч. 3 ст. 349, ст. 302, п. 2 ч. 1 ст. 468, ч. 2 та 4 ст. 469, ст. 470, ст. 472, ч. 2 ст. 473, ч. 4 ст. 474 КПК України (які мають бути скасовані), в КПК України має бути забезпечена чітка юридична визначеність процесуальної форми застосування передбаченого ст. 45 КК України інституту дійового каяття.

Інститут дійового каяття має включати в себе форми звільнення осіб від кримінальної відповідальності за загальних умов передбачених в даному інституті, а також з урахуванням підстав, спеціально передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу України, де визначені окремі його спеціальні умови, щодо окремих видів злочинів, а саме: а) передбачити в ст. ст. 369 КК України, що особа, яка вчинила надання неправомірної вигоди службовій особі, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди, або якщо вона добровільно заявила про те, що сталося, до відкриття кримінального провадження, чи в ході розслідування в рамках дійового каяття; б) передбачити звільнення від відповідальності за умови дійового каяття щодо інших корупційних та інших службових та економічних злочинів, зокрема в ст. ст. 157-160 КК України (з забезпеченням більш чіткого формулюванням складу злочину - «фальсифікація виборів»), ст. 175, 212 КК України.

Відтак, інститут дійового каяття має стати інтегративним інститутом права, який, будучи закладений в гармонізованих між собою нормах кримінального та кримінально-процесуального права, включав би заходи як пом'якшення так і умови і порядок звільнення від відповідальності, а в порідку удосконалення існуючих правових колізій мав би замінити собою існуючу угоду про визнання вини, більш суспільно-корисними заходами.

III. Деофшоризація як складова ефективного захисту державних інтересів потребує активізації антикорупційних органів щодо пошуку та конфіскації нажитого злочинним шляхом. Для цього мають бути удосконалені норми кримінального та кримінально-процесуального права.

Запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом - система передбачених законом оперативно-розшукових дій, заходів фінансового моніторингу,

актів міжнародного співробітництва, а також слідчих та інших юридичних дій та судових рішень, спрямованих на виявлення, попередження та припинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Відповідно до принципу юридичної визначеності усі заходи запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, мають бути чітко прописані в законі, а також окремо передбачено в КПК України, що здобуті при цьому фактичні дані є можуть мати значення доказів у кримінальному провадженні за умови їх належності до справи, допустимості та достовірності.

В сучасних умовах цифровізації суспільства отримує розвиток застосування криптовалюти. Між тим, в умовах відсутності належного контролю за її обігом несе певні загрози в аспектах застосування цих віртуальних грошей для легалізації (відмивання) злочинно здобутих доходів. Ситуація стає ще більш складною, з огляду на те, що ст. ст. 209 КК України («Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» в чинній редакції закону передбачає відповідальність саме за незаконну легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом». Але концептом «майно» не охоплюється «віртуальна реальність - біткоїн, який не можна вважати майном. Доречно передбачити відповідальність за «незаконну легалізація (відмивання) цінностей, нажитих злочинним шляхом».

Пропонуємо в Законі України «Про запобігання корупції», а також в законах, що регламентують статус державних службовців та правоохоронних органів, щодо вимог до співробітників таких інституцій закріпити такий концепт: «Бездоганна ділова репутація - сукупність підтвердженої інформації про відсутність порушень вимог законодавства про запобігання корупції, про відсутність фактів незаконного збагачення, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, розміщення коштів в офшорних зонах чи інше порушення правил про валютні операції, а також про відсутність судимості, яка не знята або не погашена в установленому законом порядку».

IV. Для активізації протидії корупції мають бути удосконалені правові механізми діяльності ДБР, НАБУ та СБУ, реального забезпечення незалежності та процесуальної самостійності слідчих даних відомств.

До компетенції слідчих Державного бюро розслідувань відноситься розслідування кримінальних

правопорушень, вчинених прокурорами та судьями. Разом з тим, відповідно до ст. 131-1 Конституції України прокуратура здійснює: «організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку».

Тут, прокурор «і швець, і жнець, і на дуді грець», а слідчі вбачають-ся вправними танцюристами, які мають «відбивати гопака» під дудку прокурора. Виконання складної функції протидії посадовим злочинам та кримінальним проступкам, потребує належного забезпечення статусу незалежності та процесуальної самостійності слідчих, скасування повноважень прокурора, щодо керівництва слідством, щонайменше у справах проти самих прокурорів, а в перспективі. перегляду усіх функцій прокуратури.

Слід радикально зміцнити гарантії діяльності слідчого, встановивши в законі такі правила:

«Слідчий призначається і звільняється з посади Указом Президента України за поданням начальника слідчого підрозділу, узгодженому з Генеральним прокурором України та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Слідчий процесуально самостійний, незалежний і підкоряється тільки закону. Ніхто не вправі давати будь-які вказівки слідчому щодо провадження в кримінальній справі.

Слідчий недоторканий. Притягнення до кримінальної відповідальності слідчого можливе тільки з дозволу Верховної Ради України за поданням Генерального прокурора України.

Слідчий вважається таким, що діє в стані ризику і не підлягає кримінальній, цивільній чи іншій відповідальності у зв'язку з визнанням судом незаконними його рішень, якщо при цьому з боку слідчого не були допущені зловживання владою чи умисне порушення закону. Обов'язок відшкодування шкоди, заподіяної особам відповідними незаконними діями слідчого покладається на державу».

Для забезпечення об'єктивного нагляду за діяльністю слідчих ДБР «шляхом процесуального керівництва слідством» у кримінальних провадженнях щодо прокурорів, варто з урахуванням досвіду Італії, створити окрему незалежну від прокуратури та інших правоохоронних органів інституцію, яка могла б функціонувати при Вищому антикорупційному суді та мала усі повноваження, якими наділені прокурори в кримінальному процесі.

В Україні важливо відновити функцію прокуратури щодо нагляду за дотриманням прав і свобод людини в діяльності підприємств, установ та організацій, а також в діяльності посадових і службових осіб органів державної влади та правоохоронних органів.

V. В реаліях роботи слідчих та інших антикорупційних органів, фактичні дані, які містять ознаки корупційних кримінальних правопорушень чи діянь пов'язаних з корупцією, можуть здобуватись детективами, оперативними, аналітичними та слідчими підрозділами. Зокрема докази можуть отримуватись детективами Національного антикорупційного бюро України чи Бюро економічної безпеки, в процесі застосуванні повноважень, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Податковим чи Митним кодексом України. Доказові матеріали можуть здобуватись Національним агентством запобігання корупції, Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, антимонопольним комітетом України, співробітниками Рахункової палати Верховної ради України, та іншими правоохоронними органами, в процесі виконання ними діяльності передбаченої законодавством України та міжнародними правовими актами.

Але згідно з проблематичним приписом ч. 1 ст. 84 КПК України «доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку...». Тобто процесуальний закон буквально без будь-яких доктринальних обґрунтувань формально звужує обсяг доказів, допустимих до використання в кримінальних провадженнях лише тих доказів, які отримані із застосуванням винятково кримінально-процесуальних процедур.

Ст. 84 КПК України містить недопустиму колізію, визначаючи, що «доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку».

Виникає ситуація, коли багато заходів здобуття доказів, передбачених іншими законами ще не знайшли закріплення в КПК, а з названих в самому КПК України заходи не усі отримали юридичну визначеність порядку їх провадження. Наприклад «контроль за вчиненням злочину». Тобто навіть названі «цим кодексом» заходи не отримали належної регламентації, щоб мати статус даних, отриманих у «передбаченого цим кодексом порядку».

Але такий концепт доказів не відповідає положенням Конституції України. Так, у ст. 62

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

Конституції України стверджується: «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Отже недопустимими можуть бути лише дані, здобуті «незаконним шляхом». Відповідно за загальним правилом усі дані «здобуті законним шляхом» (а не тільки в порядку передбаченому КПК) можуть бути допустимими доказами.

В КПК України має бути закріплене доктринально виважене визначення поняття доказів - «Доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, які відповідають вимогам належності до справи, допустимості та достовірності».

Крім уточнення приписів норм доказового права в КПК України, в окремому підрозділі мають бути закріплені правові механізми виявлення, попередження та запобігання злочинів, а в нормах доказового права визначені правила процесуальної реалізації отриманих при цьому фактичних даних, щоб врешті-решт такі дані могли стати допустимими та достовірними доказами в кримінальному судочинстві.

На національному рівні важливо в цілому закласти універсальні правові процедури такої діяльності та закріпити положення про те, що фактичні дані, отримані при безпосередньому виявленні, запобіганні чи попередженні злочинів шляхом здійснення антикорупційних заходів, митних процедур чи інших непроцесуальних дій можуть використовуватися в кримінально-процесуальному доказуванні за умови, що з'ясовано й може бути перевірено джерело і спосіб їх здобуття, ці дані здобуті відповідно до вимог закону без порушення чи недопустимого обмеження прав і свобод громадян, і становлять достовірну інформацію.

Висновки. Інтегративний аналіз застосування нор кримінального та кримінально-процесуального права, приводить до висновків про необхідність системних змін законодавства, зокрема: а) Посилення відповідальності за корупцію з кваліфікуючими ознаками, включаючи встановлення довічного позбавлення волі. б) Запровадження інтегративного інституту відповідальності за політичну корупцію. в) Запровадження в кримінальному та кримінально-процесуальному праві гармонізованого інституту пом'якшення відповідальності за вчиненні корупційні та інші злочини за умов дієвого каяття підозрюваних (обвинувачуваних), при

скасуванні існуючої угоди про визнання вини, яка не корегується з нормами кримінального права та суперечить конституційним та іншим нормам більшої юридичної сили. г) Зміцнення процесуальної самостійності слідчого та гарантій його незалежності від виконавчої влади і політичних інституцій.

Вносяться пропозиції щодо зміцнення процесуального статусу слідчого. На основі системного налізу проблем слідчої діяльності вносяться пропозиції щодо удосконалення доказового права, прийняти єдиного для усіх форм судових проваджень доктринально нового закону - «Кодексу доказового права».

Література

1. Доказування кримінальних правопорушень щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: кримінальний, кримінально-процесуальний та криміналістичний аспект: метод. рек. / В. Г. Дрозд, Ю. М. Черноус, Л. В. Гаврилюк та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ; Держ. наук. досл. ін-т, 7БЦ, 2023. 222 с.

2. Корнієнко, М. & Тертишник, В. (2021). Протидія корупції: стратегія та практика *Проблеми законності*. 2021. (152), С. 87-101. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.152.226127>. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/226127/226920>

3. Кресіна І. О., Кушнар'єв І. В. Політична корупція: глобальні виклики і Україна. Київ: Норма права, 2022. 296 с.

4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 10 січня 2024 року. / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 888 с.

5. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 7. С. 67-72. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/politichna-koruptsiya-sutnist-chinniki-zasobi-protidiji>

6. Микитюк С. Забезпечення незалежності та процесуальної самостійності слідчих державного бюро розслідувань. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 184-189.

7. Мірковець Д. М. Інститут контрольно-наглядової діяльності та процесуальна самостійність слідчого: аспекти співвідношення. *Юридична наука*. 2020. № 3(105). С. 387-398.

8. Сачко О. В. Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження. Монографія. Дніпропетровськ: Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара; Ліра ЛТД, 2018. 404 с.

9. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2015. 440 с.

10. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. Дис. канд. юрид. наук. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2020. 270 с.

11. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України. Дис. доктора юрид. наук за спеціальністю 12.00.09. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2009. 465 с.

12. Топчій В. В., Шкелебей В.А. Публічно-правова протидія корупції: навчальний посібник. Ірпінь : УДФС, 2016. 206 с.

13. Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності. Аналітичний огляд. К.: Нац. акад. внутр. справ. 2022. 1052 с.

14. Цимбал П. В., Манзюк О. І. Зарубіжний досвід організації інституцій у сфері антикорупційної діяльності: правові засади вдосконалення діяльності державного бюро розслідувань у світлі адаптації до міжнародних стандартів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 32-34.

15. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: «Родовід», 2013. 307 с.

Тертишник В. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

Батраченко Т. С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*